

MAĞJAN JUMABAYEV VE “TÜRKİSTAN” ŞİİRİ

*Hüseyin Kahraman MUTLU**

Özet

Mağjan Jumabayev, 20. asır Kazak edebiyatın en büyük millî şairidir. İlk şiir kitabı 19 yaşında yayımlanan Mağjan, erken yaşlarda Kazak edebî çevrelerce tanınmıştır. Şiirlerinde her duyguyu olduğu gibi milliyetçilik duygularını da içtenlikle dile getirmiş ve bir duygu şairi olarak kabul edilmiştir. Çocukluk ve gençlik dönemlerinden itibaren özellikle hocaları, onun millî konulara yönelmesinde başlıca rol oynamışlardır. Özellikle gençlik döneminde tanıştığı Mirjakıp Duvlatov, Alihan Bökeyhanov ve Ahmet Bayturusunov, ona bu konuda en fazla tesir etmiş olan şahsiyetlerdir. 1921 yılında Taşkent’e gelişi onun tarihî Türkistan kültürü ve medeniyetini daha yakından görmesine neden olur. Türkistan şiiri onun milliyetçilik konusunda yazdığı en tanınmış şiiridir. Mağjan’ın bu şiirinde Türkistan olarak belirttiği coğrafya, aslında bugünkü Orta Asya topraklarıdır. Mağjan Türkistan şiirinde bu topraklarla ilgili duygu ve düşüncelerini dile getirirken kendisini de bu toprakların bir parçası olarak göstermektedir.

Anahtar Sözcükler: Kazak Edebiyatı, Mağjan Jumabayev, Türkistan, Alaş Aydınları, Millî Edebiyat.

MAGJAN JUMABAYEV AND THE POEM “TURKISTAN”

Abstract

Magjan Jumabayev is the greatest national poet of the 20th century Kazakh Literature. Magjan whose his first poetry book was published when he was 19 was recognized by the Kazakh literary communities at his early ages. As all the other feelings, he uttered his feelings of nationalism faithfully and he was accepted as a poet of “feeling”. From his childhood and adolescence periods, especially his teachers played a leading role in his turning towards the national issues. Especially Mirjakıp Duvlatov, Alihan Bökeyhanov and Ahmet Bayturusunov who he met during his adolescence period were the figures influencing him mostly in this issue. His arrival to Tashkent in 1921 caused him to observe the ancient culture and civilization of Turkistan closely. The poem Turkistan is his mostly known poem written on the topic of nationalism. In this poem of Magjan, the geography that he defined as Turkistan is in fact the lands of today’s Middle Asia. While expressing his feelings and thoughts about these lands in the poem Turkistan, Magjan portrayed himself as a part of these lands.

Key Words: Kazakh Literature, Magjan Jumabayev, Turkistan, Alaş Intellectuals, National Literature.

1. Giriş

Kazakların özellikle son asrı kapsayan tarihleri içerisinde, Mağjan Jumabayev ve onun gibi nice sanatçılar ne öldürülmekle, ne sürgün edilmekle ne de eserlerini yasaklamakla Kazak halkının hafızasından silinememiştir. Aksine tüm bu zulümler Mağjan’ın Kazak halkının hafızasında daha da büyüyerek ölümsüzleşmesine yol açmıştır (Akbaş, 2007:17).

* Yrd. Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Çağdaş Türk Lehçeleri Bölümü, el-mek: cimenalan@hotmail.com

Bugüne kadar Kazak şiirinde Mağjan'ın seviyesine çıkabilen başka bir şair yoktur. Kazak şiiri içerisinde erken denebilecek yaşlarda tanınan Mağjan, özellikle millî konularda yazmış olduğu şiirlerindeki samimiyetiyle herkes tarafından büyük bir takdirle karşılanır. Mağjan çağdaşı olan Özbek şair Abdülhamit Çolpan'la birlikte İki Türkistan şairi olarak edebiyat tarihine geçmişlerdir. Mağjan şiirlerini hangi konuda yazarsa yazsın onun öne çıkan en büyük özelliği şiirlerindeki içtenliktir. Onun bu içtenliği Türkistan adlı şiirinde de açıkça görülür.

Mağjan Türkistan demekle aslında bugünkü Orta Asya'yı kastetmektedir. Türkistan'ın tarihi ve coğrafyası Mağjan'ı ona hayran bırakmıştır. O, bu coğrafyayı tarihî bir bütünlük içerisinde görür. Yani Saka Türklerinin hükümdarlarından Alper Tunga, Timur, Cengiz ve son dönem Kazak hanlarından Kenesarı, Abılay Han da aynı milletin mensubudur. Bu makalede öncelikle Mağjan Jumabayev'in hayatı ve eserleri üzerinde durulduktan sonra Türkistan şiirinde geçen tarihî şahsiyetler ve şiirdeki Türkistan coğrafyası üzerinde durulacaktır.

2. Hayatı ve Eserleri

Mağjan Jumabayev, 25 Haziran 1893 tarihinde Kuzey Kazakistan eyaletine bağlı Bodayev şehrinin Sasıkgöl sahillerindeki bir köyde dünyaya gelmiştir¹. Babası Beken, doğduğu çevrenin hatırı sayılır kişilerinden ve aynı zamanda idarecilerindedir. Mağjan'ın dedesi olan Jumabay da yine oğlu Beken gibi içinde yaşadığı toplumun eğitilmiş ve ileri görüşlü kişilerindedir. Dedesi, Mağjan'ı diğer torunlarından her zaman daha fazla sevmiş ve ona ayrı bir önem vermiştir². Mağjan'ın eğitim hayatı 4 yaşında böylesine eğitilmiş ve ileri görüşlü bir aile içerisinde başlar.

İlk eğitimini kendi köyünde, babasının yaptırmış olduğu bir okulda, o yıllarda Çarlık baskısından bir anlamda onların köyüne sığınan Başkurt aydını Ahiyet Ahanov'dan almıştır. Ahanov, öğrencilerini daha çok Doğu kültürü ve edebiyatına meyilli olarak yetiştiren bir hocadır. Bu dönemlerden başlayarak Kazak halkına mal olmuş Abay Kunanbayev ve Mahanbet Ötemisulı gibi şairlerin şiirleri ile Peygamber kıssaları, onun yetişmesinde önemli bir yere sahiptir. Özellikle Abay'ın 1909 yılında Petersburg'da yayımlanan şiir kitabını hemen okuyabilmesi ve ilk şiir kitabındaki bir şiirini Abay'a ithaf etmesi, Mağjan'ın yetiştiği kültür ortamıyla alakalı bir durumdur (Özdemir, 2011:201)

Mağjan köydeki eğitimine bir zamanlar İstanbul'da bulunan ve burada eğitim alan Muhammet Bekişev'in de görev yaptığı Kızıljar'daki Çala Kazak medresesine devam etmiştir.³ 1910 yılında bu okuldan mezun olduktan sonra arkadaşı Bekmuhammed Serkebayev'le birlikte Başkurdistan'ın Ufa şehrindeki Galiya Medresesi'ne girmiş ve burada 2 yıl daha okumuştur.⁴ Galiya Medresesi'nde almış olduğu eğitimi onun edebî ve fikrî şahsiyetini etkileyen sebeplerden biridir.

1912 yılında 19 yaşında iken ilk şiir kitabı olan "Şolpan", Tataristan'ın Kazan şehrinde yayımlanır. Kitabın yayımlanmasında medreseden de hocası olan Galımjan İbragimov'un

¹ Bazı kaynaklarda Mağjan'ın doğum yeri, Akmola vilayetinin Poluden ilçesi olarak geçer. Son dönemlerde bu yerin adı Soltüstik (Kuzey) Kazakistan vilayetinin Bulayev ilçesine bağlı Mağjan sovhozu olmuştur (Özdemir, 2011:200).

² Mağjan'ın kendisinden başka altı kardeşi daha vardır. Erkek kardeşleri, büyükten küçüğe doğru "Müslim, Kaharman, Muhammedjan, Selimjan (Seltay), Kaliyjan, Sabırjan"dır. Kızkardeşleri ise "Külendam ve Gülbahram"dır. Mağjan'ın dedesi Jumabay halk arasında "Jumabay Kacı" olarak bilinmekte ve "Benim adımla bu torunum çıkaracak" diyerek Mağjan'a gönlünde ayrı bir yer vermiştir (Kapağan, 2015:191).

³ Mağjan'ın 1905 yılından itibaren eğitim aldığı bu medresenin müfredatı, İsmail Gaspıralı tarafından açılan Cedit okullarındaki müfredata dayanmaktadır.

⁴ Bu medrese o dönemlerde en tanınmış eğitim kurumlarından birisidir. Türk Dünyasının ünlü şahsiyetlerinden Sultan Galiyev ile Galımjan İbragimov da vaktiyle bu medresede okumuşlardır. Bunlardan Galımjan İbragimov, Galiya Medresesi'nde öğretmen olarak bulunduğu yıllarda Mağjan'a, medresede almış olduğu 2 yıllık eğitimin yeterli olduğunu, daha fazla bu medreseden alacağı bir şeyin kalmadığını, dolayısıyla daha fazla burada okumasına gerek olmadığını Mağjan'a söyler (Özdemir, 2011:202).

katkıları büyüktür. Bu şiir kitabıyla Mağjan, 19 yaşındayken özellikle Ombı, Semey ve Petropavlosk (Kızıljär) şehirlerindeki Kazak gençleri arasında ve Kazakistan'daki diğer edebî muhitlerde çok tanınarak düşüncelerini öz halkına doğrudan ulaştırabilen bir şair durumuna gelmiştir. Ufa'dan ayrıldıktan sonra 1913-1917 yılları arasında Ombı şehrindeki öğretmen yetiştirme kursunu, Kazakça adıyla “Mugallimder Semineryası”nı üstün başarıyla bitirir. Bu yıllarda Alaş aydınlarından Mirjakıp Duvlatov ile tanışır. Mağjan, Duvlatov'dan Rusça dersleri almış, Galiya Medresesinde başlayıp, öğretmenler kursunda devam ettirmiş olduğu Rusça eğitimini daha da sağlamlaştırmıştır. Bu arada Duvlatov'un yanında kaldığı zamanlarda çocukluğundan bu yana kendisinde var olan millî kültür ve fikrî alt yapısı iyice oturmayaya başlar. Mağjan'ın sonraki yıllarda şairliğine asıl damgayı vuracak olan milliyetçilik fikrinin oluşmasında, Ufa'daki Galiya Medresesi'nde ders aldığı Galımjan İbrahimov ve Ombı şehrindeki öğretmenler kursunda bulunduğu yıllarda tanıştığı Mirjakıp Duvlatov'un etkisi büyük olmuştur.

Mağjan, 1917 Ekim Devriminden sonra Alaş Orda Partisine katılır. “Kazak Keñes” ve “Bostandık Tuvi” (Tamir, 1993:14) gazetelerinde redaktörlük yapar. Yine aynı dönemde Saken Seyfullin ile birlikte “Birlik” derneğinin kurucuları arasında bulunur.⁵ Derneğin bünyesinde “Balapan” adlı çocuklara yönelik bir de dergi çıkarılır. Mağjan'ın hem edebî ve de siyasi muhiti böylece tamamlanmış olur.

Rus Çarlığı'nın 1910 yılından itibaren Kazak bozkırlarına dalgalar halinde Rus ailelerini sevk etmeye başlaması, Kazaklar arasında tepki uyandırır. Bu sebepten Kazaklar, o yıllarda Rus Çarlığı'na karşı olan tüm hareketleri desteklemek zorunda kalmışlardır. Rus Çarlığı'na karşı olan hareketlerin başında 1917 yılında gerçekleşen Ekim Devrimi gelir. Devrim öncesi ve sonrasında buna bir anlamda destek olan tüm Türk dünyası aydınları, devrimden hemen sonra kısa süreliğine de olsa, kültürel haklar açısından açıdan biraz nefes alabilmişler, fakat ilerleyen zamanlarda, özellikle Stalin döneminde, Çarlık idaresini de arar duruma gelmişlerdir. 1917 yılından sonra Kazakistan'da idare Alaş Orda hükümetine geçmiş, Mağjan da bu hükümetin eğitim işleri komisyonunda görev almıştır. Sonuç olarak Mağjan resmî olarak da artık Alaş Orda partisi içerisinde bulunmuş ve aynı zamanda Moskova yönetimi tarafından da iyice mimlenmiştir.

Sovyet Rusya'da Ekim 1917'den hemen sonra ortaya çıkan yalancı serbestlik havası, Türk dünyasındaki bazı milliyetçilik hareketlerini beraberinde getirir. O yıllarda Türk halklarında meydana gelen bu millileşme düşünceleri, Sovyet Rusya'yı rahatsız eder ve derhal ilk dönem tutuklamaları gündeme gelir. 1918 yılında Mağjan da 4 aylığına bir tutuklanma dönemi yaşamıştır.

Mağjan, 1922 yılında Özbek yazar Nazer Törekuloğlu'nun daveti üzerine eşi Zeliha Hanımla birlikte Taşkent'e gelir ve buradaki Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetine bağlı Kazak-Kırgız Eğitim ve Bilim Komisyonu'nda görev alır. Taşkent dönemi bir şair veya yazar olarak Mağjan'ın hayatındaki en verimli yılları olmuştur. “Batır Bayan” adlı manzum eseri burada yayımlanır. Taşkent'te bulunduğu yıllarda şiirlerini Şolpan, Sana ve Ak Jol gazetelerinde yayımlar. Aynı yıl Kazan'da “Şiirler Jiynagı” adlı ikinci şiir kitabı yayımlanır. Buna ek olarak Orenburg şehrinde de “Pedagogika” adlı bir ders kitabı basılır. 1923 yılında “Mağjan Jumabey'in Öleñderi” adlı kitabı, 1926 ise “Savattı Bol” adlı diğer bir ders kitabı basılır. Mağjan Taşkent'te bulunduğu bu yıllarda Türkistan Sosyalist hükümetine bağlı Kazak-Kırgız bilim komisyonunda görev yapmış ve bir yandan da Muhtar Avezov'la birlikte kurdukları “Talep” derneğindeki çalışmalarına da devam etmiştir.

⁵ Birlik derneğinin kurulmasında Mağjan Jumabayev ve beraberindeki bir grup Kazak gencinin bir akşam Kızıljär'deki bir mescitte yaşadıkları olayın payı büyüktür. Bu olay kısaca, bazı Kazak gençlerinin yılbaşı akşamı Kızıljär'deki bir mescide gitmesi ve buradaki din görevlisinin onları, başkalarının kültürüne ve yaşantısına özenmemeleri gerektiği konusundaki söylediği ağır sözlere dayanmaktadır. Daha sonra bu mescitten çıkan gençler kendi aralarında anlaşarak bir dernek kurma çalışmalarına başlarlar ve Birlik derneği de böylece kurulmuş olur.

Mağjan, 1923 yılı sonunda Sovyetler Birliği'nin Moskova'daki merkezî hükümetinin eğitim işlerinden sorumlu bakanı Anatoliy Unaçarski'nin daveti üzerine Moskova'ya gelir. Burada bir taraftan Yüksek Sanat ve Edebiyat Enstitüsünde eğitim alırken diğer yandan da enstitünün bazı bölümlerinde Kazak ve Doğu edebiyatlarıyla ilgili dersler verir⁶. 1923-1927 yıllarında Moskova'da bulunan Mağjan, 1927 yılında tekrar Kazakistan'a dönmüş ve 1929'daki tutuklanma sürecine kadar Kızıljär'deki Kazak Pedagoji Enstitüsü'nde görev yapmıştır (Özdemir, 2011:208).

Moskova'da bulunduğu yıllarda, Pantürkizm yanlısı bir şair olarak tanınmış ve bu yönüyle Sovyet idaresi tarafından her zaman sakıncalı görülmüştür. Buna rağmen Moskova'daki edebiyat çevreleri Mağjan'daki üstün şairlik yeteneğini kabul etmişler ve onu kendi şairlerden Puşkin ve Lermantov ile bir tutmuşlardır.

Lenin'den sonra Sovyet Rusya'da devlet başkanlığına gelen Stalin ile birlikte Türk halkları için sıkıntılı bir dönem başlar. Bu kapsamda halk arasında daha önce Alaş Orda hükümetine kayıtlı veya onu destekleyen ne kadar Kazak varsa tamamı, ya sürgün ya da hapis cezalarına çarptırılır. Bunlar arasında özellikle Alaş Orda partisinin idarecileri çok ağır bir şekilde cezalandırılır. Ülkede oluşturulan bu zulmetli hava sonucunda Mağjan'ın çevresinde bulunan bazı kimseler, Sovyet rejimi korkusundan dolayı ondan uzaklaşmışlar ve bu durum Mağjan'ı zaman içerisinde yalnızlığa ve içine kapanmaya sürüklemiştir. Bu yıllar artık Mağjan'ın şiirlerinin ve kitaplarının tamamen yasaklandığı ve isminin telaffuz edilmesinin dahi yasaklandığı bir dönem olmuştur.

Mağjan 1925 yılında, diğer Kazak gençleriyle birlikte Moskova'da kurdukları "Alka" adlı edebiyat derneğindeki faaliyetleri bahane edilerek 19 Temmuz 1929 tarihinde tutuklanmış ve dokuz aylık bir tutukluluk döneminden sonra, 1930 Nisanı'nda kendisi gibi 13 Kazak aydınıyla birlikte idam cezasına çarptırılmıştır. Aslında Mağjan'ın bu cezaya çarptırılmasının asıl sebebi kendi vatanına ve milletine olan sevgisidir. 1930 yılında almış olduğu bu idam cezası daha sonra 10 yıllık sürgün cezasına çevrilir. Bu tarihten sonra 6 yıl boyunca Rusya'nın değişik bölgelerindeki esir kamplarında ağır bir sürgün hayatı yaşamış, 2 Mayıs 1936 tarihinde Rus yazar Maksim Gorki'nin eşi Ekaterina Gorki'nin çabaları sonucunda - cezası 7 yıla düşürülerek - serbest bırakılmıştır.

Mağjan'ın bu serbestlik dönemi fazla uzun sürmez ve 28 Aralık 1937 tarihinde tekrar tutuklanır. Bu tutukluğu sırasında ondan Kazakların ünlü yazarı Muhtar Avezov aleyhinde delil olabilecek beyanatları vermesi teklif edilmiş ve bu Mağjan tarafından asla kabul edilmemiştir⁷. Bu teklifi kabul etmemesi üzerine 11 Şubat 1938 tarihinde hakkında tekrar idam kararı verilmiş ve 19 Mart 1938 tarihinde kurşuna dizilerek idam edilmiştir. Mağjan'ın mezarının nerede olduğu bugün dahi belli değildir.

⁶ Mağjan, 1923 yılında Türkistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti adına Moskova'daki "Şıgıs Eñbekşileri Komünistik" üniversitesine gelir. Burada bir yandan ders verirken bir yandan da "Jogarı Kōrkem Adebıyet" enstitüsünde eğitim alır. Enstitünün başında bulunan ve aynı zamanda kendisi de bir edebiyatçı olan Valeriy Bryusov, Mağjan'ın şairliği her zaman takdir etmiştir. Mağjan'a "Kazakların Puşkin'i" diyen kişi V. Bryusov'dur. Moskova'da Mağjan'dan bu yıllarda Kazak edebiyatı dersleri alanlardan birisi de Kazakların tanınmış yazarlarından Beysenbay Kenjebayev'dir. Kenjebayev hatıralarında Mağjan'ın Moskova'daki edebî faaliyetleri hakkında bilgiler vermektedir. Mağjan, Moskova'daki edebî muhitlerde, Rus edebiyatının önde gelen şair ve yazarları arasında bulunmuş ve özellikle Abay ve şiirlerinin tanıtılması konusunda önemli bir rol üstlenmiştir. Moskova'daki edebiyat çevrelerinde gerçekleşen bu toplantılara Gani Muratbayev, Gabbas Toljanov, Sadıkbek Saparbekov ve Jeken Sarsembay gibi başka Kazak gençleri katılmışlardır. Buradaki faaliyetler o dönemde Kazakistan'da çıkan "Eñbekşi Kazak" gazetesinde yayımlanır. Fakat bir yandan da bu toplantılar sırasında yavaş yavaş Mağjan'ın milliyetçi bir şair olduğu da ortaya çıkar. Özellikle buradaki Kazak gençleriyle birlikte kurdukları "Alka" derneği ve faaliyetleri ileride Mağjan'ın "Pantürkizm" suçundan tutuklanmasına yol açan sebeplerden birisi olacaktır. Moskova'dan Kazakistan'a döndükten sonra her ne kadar da rejime dokunmayan yazılar yazsa da artık Sovyet idaresi tarafından kara listeye alınmıştır.

⁷ 14 yıl sonra aynı teklif 1952 yılında Avezov'un öğrencisi ve Kazak edebiyatının büyük alimlerinden olan Kayım Muhamedhanov'a da yapılmıştır.

Bu arada Jumabayev ailesinden ağabeyleri Müslim ve Kaharman ile kardeşi Muhammedjan 1937 yılında “halk düşmanı” ilan edilerek tutuklanmışlar ve Müslim ile Kaharman’dan bir daha da haber alınmamıştır. Muhamedjan ise 10 yıl hapiste kaldıktan sonra memleketine dönmüş ve 82 yaşında vefat etmiştir. Mağjan’ın ocağını Seltay adlı küçük kardeşi tütürmüştür (Özdemir, 2011:208). Böylece tüm ailesi dağıtılmış, sürgün edilmiş ve Sovyetler döneminde onun şiirlerini okumak Yosif Brutski’nin⁸ şiirlerini okumakla bir tutulmuştur.

Mağjan, ölümünden sonra 1960 yılında aklanmış olmasına rağmen eserlerinin basılmasına izin verilmez. Ancak 1988 yılında tekrar aklanması gündeme gelmiş ve 1989 yılından itibaren eserleri yayımlanmaya başlanmıştır. Buna göre Sovyetler Birliği döneminde iki defa üst üste aklanan tek şair Mağjan Jumabayev olmuştur.

Mağjan’ın basılı 3 şiir kitabı mevcuttur. Bunlar, Şolpan (1912 - Kazan), Öleñder (1922 - Kazan) ve Mağjan Jumabayev Öleñderi (1923 - Taşkent) adlı şiir kitaplarıdır. Tercüme olarak Maksim Gorki’den Suñkar Jırı (1924 - Moskova), Mamin Sibiryak’tan Akboz (1926) ve Vsevold İvanov’dan çevrilen Kazak hayatıyla ilgili hikayeleri bulunmaktadır. Makaleleri Bostandık Tuvi ve Ak Jol gazeteleriyle Şolpan ve Sana dergilerinde yayımlanır. Eğitimle ilgili 1922 yılında yayımlanan Pedagogika adlı bir de ders kitabı vardır (Tamir, 1993:16).

Kazak edebiyatı felsefe açısından Abay Kunanbayev ile 19. asrın sonunda nasıl zirveye çıktıysa, 20. asrın başlarında da lirizmde Mağjan’ın şiirleriyle en üst seviyeye çıkmıştır. Abay Kunanbayev, şiirleriyle olsun diğer nesir eserleriyle olsun Kazak halkının fikir dünyasına hitap ederken Mağjan, onun duygu ve sezgi dünyasına seslenmiştir. Mağjan’ın şairliğinin bu denli güçlü olmasında yetiştirme dönemlerinde okuduğu Abay Kunanbayev şiirlerinin etkisi büyüktür. Yine Kazak edebiyatında Ahmet Baytursunov ile Mirjakıp Duvlatov gibi yazar, şair ve bilim adamlarının eserlerinde daha çok eğitici, pedagojik bir üslup kullanırken Mağjan’la birlikte ilk defa bu üslubun dışına çıkılarak lirik ve psikolojik üslup Kazak şiirinde yer almıştır.

Muhtar Avezov, Mağjan’ın şiiriyle alakalı olarak, “*Abaydı süyemin, budan soñ Mağjandı süyemin. Mağjan mädeniyeti zor akın.* - Abay’ı seviyorum, ondan sonra Mağjan’ı seviyorum. Mağjan çok kültürlü bir şair” demektedir.

Mağjan şiirlerinde açık bir şekilde Rus yayılcılığına karşı çıkmıştır. Bu manada işgalci Rusları, “Kapkara Adamlar” veya “Jındı (deli) İvan” olarak tabir etmektedir. Sovyet Hükümeti’nin onun peşine düşmesinde özellikle bu “Jındı İvan” benzetmesinin etkisi büyük olmuştur.

Mağjan ülkemizde 1922 yılında Türkistan’a gittiği dönemde Taşkent’te yazdığı “Türkistan” ve 1919 yılında hapis yatarken Türkiye’nin işgal edildiği haberini alması üzerine Türkiye Türklerine hitaben “Alıstağı Bavırma” yani “Uzaktaki Kardeşime” adlı şiirleriyle tanınmıştır. Alıstağı Bavırma adlı şiiriyle Anadolu Türklüğünün karşı karşıya olduğu tehlikeyi sezmiş, hissetmiş ve Anadolu’daki kardeşlerine o karanlık günlerinde moral vermeye çalışmıştır. Türkistan’dan Anadolu’ya doğru bir sada olmuş ve o günlerde çok azap çeken Anadolu’nun derdine ortak olmuştur. Türkistan şiiri ise Mağjan’ın millî duyuş tarzının bir göstergesidir. Çocukluk çağından itibaren kendi köyünde olsun, Kızıljlar ve Ufa’daki medreselerde, Ombı’daki öğretmen okulunda olsun veya Alaş Orda hareketi içerisindeki konumu olsun, tüm bu çevreler onun millî fikir dünyasını doğuran ve besleyen şartlardır. Yani bir anlamda çocukluğundan itibaren bu alt yapıyla yetişen Mağjan, Taşkent’e geldikten sonra bu bölgedeki tarihi ve coğrafyayı görerek Türkistan şiirini kaleme almıştır.

⁸ Sovyet dönemi Rus şairlerindedir. Kendisi Sovyet rejimine muhalif olduğu ve Sovyet ideolojisini benimsemediği için Moskova Hükümeti tarafından şiirleri yasaklanmıştır.

3. Mağjan ve Türkistan Şiiri

Mağjan'ın Kazak edebiyatındaki en önemli yeri, milli duyuş tarzını şiirlerine yansıtabilme gücüdür. Mağjan'daki milliyet fikrinin ortaya çıkmasında özellikle çocukluğundan itibaren içerisinde bulunduğu çevrenin ve ona bu konuda yol gösteren Galımjan İbragimov, Mirjakıp Duvlatov ve Ahmet Baytursunov gibi milliyetperver şahsiyetlerin payı büyüktür. Bununla birlikte çocukluğu ve gençliğinde okumuş olduğu Abay Kunanbayev ve Mahanbet Ötemisulı gibi şairlerin şiirleri de onun millî kimliğini güçlendiren unsurlardır. Tüm ömrü boyunca bu duygularla yaşayan şairin 1938 yılında Sovyet rejimi tarafından katledilmesinin asıl sebebi Mağjan'ın millî düşünceleridir. Onun Türkistan'a olan sevdasıdır.

Mağjan'ın şiirleri arasında ondaki bu milli duyuş tarzını en iyi yansıtan şiiri "Türkistan" adını taşır:

Türkistan eki dünyeye esigi goy, - Türkistan iki dünyanın kapısıdır,
Türkistan er Türiktiñ besigi goy, - Türkistan yiğit Türkün beşiğidir,
Tamaşa Türkistanday jerde tuvğan, - Güzel Türkistan gibi yerde doğan,
Türiktiñ Tãiri bergen nãsibi goy. - Türk'e Tanrının verdiği nasibidir.

Türkistan, Mağjan'a göre iki dünya arasındaki bir kapıdır. Bu iki kapının açıldığı yer olan Türkistan, Türk çocuklarının içinde doğup büyüdüğü, oynadığı ve barındığı bir beşiktir. Böylesine güzel bir yer, ona Allah'ın bir nasibidir.

Ertede Türkistandı Turan desken, - Geçmişte Türkistan'a Turan demişler,
Turanda er Türigim tuvıp ösken, - Yiğit Türklerim Turan'da büyümüşler,
Turannñ tağdı bar tolkımalı, - Turan'ın kaderi çok değişik,
Basınan köp tamaşa künder keşken. - Başından çok güzel günler geçmiş.

Eski İranlılar, Sak / Saka / İskit dönemlerinde Türkistan'ı Turan olarak adlandırmışlardır. Mağjan'ın şiirlerindeki Turan ülkesi veya bugünkü Türkistan toprakları, günümüzde Orta Asya olarak da tabir edilen bir coğrafyaya karşılık gelmektedir. Diğer bir deyişle bugünkü Orta Asya olarak bilinen topraklar, şiire göre Türkistan adını taşımaktadır.

Bugün Türkistan adı, yer ismi olarak Çin'in batısında, merkezi Urumçi olan ve Uygurlar başta olmak üzere birçok Türk halkının yaşadığı Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'nin ismi içerisinde bulunmaktadır. "Doğu Türkistan" olarak dünya literatürüne geçen bu isimlendirme, bize Batı Türkistan, Kuzey Türkistan ve Güney Türkistan adlandırmalarını çağırır. Bir coğrafi yer adının, yön adıyla birlikte dünya literatüründe kullanılması, Türkistan sözcüğüyle alakalı diğer yer ve yön adlarını da akla getirmektedir. Günümüzde Türkistan adının tek başına kullanıldığı yer, Kazakistan'ın güneyindeki Türkistan şehridir ve bu şehrin eski adı, Yesi'dir. Türkistan şiirindeki coğrafyanın bugünkü durumu ve sınırları aslında yapaydır. Mağjan'ın bu şiirindeki doğal sınırlar onun tarihinde saklıdır.

3.1. Türkistan Şiirinin Coğrafyası

Yukarıda belirtildiği üzere Mağjan'ın şiirlerindeki Türkistan coğrafyası, bugün dünyada Orta Asya olarak tabir edilen Asya kıtasının ortasındaki topraklardır. Burası geniş bozkırlar, büyük göller, uzun nehirler ve çöllerle birlikte heybetli sıra dağlardan oluşan bir coğrafyadır.

Şiirde öncelikle Türkistan'daki göllerle ilgili olarak;

Turannñ teñiz derlik kölderi bar, - Turan'ın deniz denilebilecek gölleri var,
Şalkığan egi-şetsiz teñiz Aral. - Sürekli dalgalı uçsuz bucaksız deniz Aral.

Türkistan coğrafyasında veya diğer adıyla Turan ülkesinde deniz büyüklüğünde göller vardır. Bunlardan bir tanesi bugün kurumaya yüz tutmuş olan Aral Gölü'dür. Türkistan'ın bir zamanlar ucu bucağı olmayan bu büyük gölü, bugünkü Kazakistan ve Özbekistan devletlerinin arasında sınır olarak da kabul edilir. Türkistan'ın bir diğer büyük gölü de bugünkü Kırgızistan sınırları içerisindeki Issık Gölü'dür. Mağjan'a göre Türkistan'daki bu Issık Gölü aynı zamanda kutsal bir mekandır. Türk destanlarındaki göl ortasında bozkurttan türeme motifi şiirdeki bazı dizelerde geçmektedir:

Bir şette asiyetti İstı köldiñ, - Kutsal Issık gölünün bir köşesinin

Bavırında dünüye körgen Türik kökjal - Koynunda dünyaya gelen bozkurt Türk var.

Şiirde yine bugünkü Kazakistan'ın doğusunda, dünyanın en büyük steplerinden biri olan Tarbagatay bozkırı içerisinde bulunan Balkaş Gölü'nden de bahsedilmektedir:

Balkaştı bavırına alğan Tarbagatay, - Balkaş'ı bağına basan Tarbagatay

Türkistan'da tarihî yönden önemi olan yerlerden biri de Seyhun ve Ceyhun nehirleri arasında kalan ve Maveraünnehir denilen yerdir. Bu iki nehir bazen Amuderya ve Sırderya bazen de Okus ve Aksart olarak adlandırılır.

Ertede Oıs-Yasart, Jeyhun, Seyhun, - Eskiden Okus-Aksart veya Ceyhun-Seyhun'a,

Türikter bul ekevin dariya deytin, - Türkler bu iki nehre de derya derlerdi.

Maveraünnehir olarak adlandırılan bu topraklarda tarihte Karahanlılar, Gazneliler ve Büyük Selçuklu devletleri hüküm sürmüşlerdir. Bu devletlerden başka, Altınorda, İlhanlı ve ağatay Hanlıkları da bu iki nehir arasında bulunan topraklarda bulunmuşlardır. Mağjan bu nehirlerle Türklerin kendi aralarında "derya" dediklerini ve ataları ile evliya olarak gördükleri büyüklerine ait birçok mezarın bu bölgede bulunduğunu belirtir.

Kiyeli sol eki suv jağasında, - Bu iki mübarek suyun kenarında,

Tabasıñ asiyetti babañ beyitin. - Bulacaksın atalarının kutsal mezarını.

Türkistandaki dağlar, üst kısımlarında ak saçlar gibi duran erimeyen karlarıyla birlikte semaya yükselmektedir. Bu sıra dağların bedenlerinde ise nazlı nazlı akan serin pınarlar bulunur.

Turannıñ tavları bar aspañga aşkan, - Turan'ın göğe ulaşan dağları var,

Mäñgige basın appa şaştar başkan, - Üzerinde ak saç gibi duran erimeyen karları var,

Bavırında erke bula saladı oynaq, - Göğsünde nazlı pınarlar oynaşıp durur,

Jaralıp tavdan akan salkın jastan. - Bunlar dağdan akan serin sulardan oluşur.

Türkistan'daki bu heybetli dağlar, Çin, Kırgızistan, Kazakistan ve Özbekistan sınırları içerisinde yaklaşık bir milyon kilometre karelik bir alandaki Tiyen-Şan / Tanrı dağlarıdır. Mağjan, dünyadaki birçok dağın bu heybette olmadığı ve bugün Tanrı dağlarına baktığında eski gücünü kaybetmiş olan Türkleri düşündüğünü söylemektedir.

Turannıñ Tyan-Şanday tavı alay, - Turan'ın Tiyen-Şan dağları ne kadar heybetli,

Par kelmes Tyan-Şağga tavlalar talay. - Birçok dağlar Tyan-Şan'a denk gelmez.

Eriksiz er Türikte oyğa alarsıñ. - Gücünü kaybeden kahraman Türk'ü düşünürsün.

Kökke aşkan Han Täñirige qaray qaray. - Gökyüzüne uzanan Han Tanrıya bakınca.

Türkistan'daki Tanrı veya Tiyen-Şan dağlarını daha güneyde bulunan Pamir ve Alay sıra dağları dağları takip eder. Özellikle Pamirler coğrafi olarak da Dünya'nın merkezi ve aynı zamanda çatısı olarak düşünülen bir sıra dağ zinciridir.

Jotalı, jer kindigi - Pamir, Alay, - Dünyanın merkezi, engebeli Pamir, Alay.

Türkistan şiirindeki bu sıra dağlar, Mağjan'ın vefatından sonraki yıllarda Türkistan'dan batıya doğru gerçekleşen Çin, Pakistan, Afganistan, İran ve Türkiye hattında uzanan birçok Kazak, Kırgız ve Özbek insanının göç hareketlerine sahne olacaktır.

Ayrıca bugünkü Kazakistan'ın Özbekistan sınırına yakın bir bölgesinde Kazıgurt isminde bir dağ olup, Nuh Tufan'ında suların çekilmesinden sonra Nuh Peygamber'in gemisinin burada karaya oturduğuna inanılmaktadır.

Kazıgurt kısiyetti tav bolmasa, - Kutsal Kazıkurt Dağ'ı olmasaydı,

Topanda Nuñ kemesi toqtar qalay? - Nuh'un gemisi tufanda nasıl dururdu?

Türkistan coğrafyasında görülen yaygın coğrafi şekillerden birisi de çöllerdir.

Şölder bar jel de jürmes, sap-sarı kum, - Rüzgâr esmez sapsarı kumdan çöller var,

Moladay eşbir ün joq mäñgi tıp-tıp, - Mezar gibi ıssız hiçbir ses yok,

Bolmaq pa jan-januvar şeksiz şölde, - Yaşarlar mı bunca canlı sınırsız çölde,

Sarı kumda salar oynaq peri men jin. - Uzun çöllerde in cin top oynar.

Mezarlıklar kadar ıssız ve sapsarı kumlardan oluşan Türkistan çöllerinde, hiçbir canlı türü bulunmaz. Rüzgarların dahi esmediği bu çöllerde in cin top oynamaktadır. Her şeye rağmen Mağjan, Türkistan'daki çöllere de, göllere de, nehirlere hayrandır.

Turannıñ egi-şeksiz şöli qanday! - Turan'ın uçsuz bucaksız çölü nasıldır!

Teñizdey kemeri joq köli qanday! - Deniz gibi kıyısız gölü nasıldır!

Turannıñ dariya atalgan özenderi, - Turan'ın derya denen nehirleri,

Tasısa, şöldi başkan seli qanday! - Taştığında çölü kaplayan seli nasıldır!

Türkistan'ın bu ıssız ve geniş çölleri, denizler kadar büyük gölleri, deryalara benzer nehirleri ve taştığında çölleri dahi sular altında bırakan selleri Mağjan için çok kıymetlidir. Çünkü bütün bunlar onun özbeöz anavatanının, Türkistan coğrafyasının parçalarıdır. O, bu tabiat ile rahatlar ve onun kucağında huzur bulur. Çünkü kendisi de bu Türkistan coğrafyasının bir parçasıdır.

3.2. Türkistan Şiirindeki Tarihî Şahsiyetler

Türkistan şiirindeki coğrafyanın sınırlarını onun kendi tarihî geçmişi belirler. Bu topraklara eski İran hükümdarları tarafından Turan denir. Eski İranlılar, tarihte kayıtlı ilk Türk devleti Sak / Saka / İskit devletinin hükümdarından Alper Tunga'ya da "Efrasiyap" demişlerdir. Efrasiyap, Türkistan topraklarının tamamına hükmetmiş bir Saka hükümdarıdır. Alper Tunga veya Efrasiyap'tan başka belki peygamber olduğu da düşünülen Hz. Zülkarneyn ve diğer Türk hakanlarından Sultan Keyhüsrev'i de kutsal Türkistan topraklarına hayran kalan şahsiyetler arasında gösterir.

Turandı tügelimen biylep turğan, - Turan'ın her yerinde hüküm süren,
 Ertede erteği han Afrasiyab. - Geçmişteki efsanevî hükümdarı Efrasiyab.
 Turanğa kasiyetti kumar bolğan, - Mukaddes Turan'a hayran olan,
 Ertede Key-Kısrav men Zulkarnayın. - Geçmişteki Keyhüsrev ile Büyük
 İskender.

Mağjan'ın Cengiz Han ve oğulları ile Cengiz Han'ın ordu komutanlarına karşı büyük bir hayranlığı vardır. Cengiz Han'ı insanlık tarihinde yiğitlikte dengi olmayan örnek bir insan olarak gösterir. Mağjan'a göre Cengiz Han gibi bilge, azimli ve ince düşünceli bir hükümdar bir daha dünyaya gelmemiştir. Cengiz'in oğulları Çağatay, Ögeday, Çüçi ve Töle'nin, babaları Cengiz Han gibi bozkurlara benzediklerini söyler.

Tuwmaydı adamzatta Şıñğıstay er, - İnsanlıkta Cengiz gibi er doğmadı,
 Danışpan, tuñgiyık oy, bolat jiger. - Bilgelik, derin düşünce, çelik azim,
 Şıñğıstan, Şağatay, Ükitay, Joşı, Töle, - Cengiz'den Çağatay, Ögeday, Çüçi ve
 Töle,

Atağa tartıp tuvğan bəri böri. - Atasına çekerek doğmuş hepsi kurt.

Bozkırdaki Kazak boylarını Çarlık dönemi de dahil olmak üzere Cengiz Han soyundan gelen kişiler idare etmişlerdir. Yakın dönemde bu soydan gelenlerden birisi olan Şokan Valihanov, Türkistan topraklarında yetişmiş meşhur bir coğrafya bilginidir. Ayrıca Cengiz Han'ın ismiyle birlikte onun ordularını idare eden iki büyük komutanı Sabutay ve Kurt Cebe'nin de isimlerini şiirinde yad eder.

Şıñğıstıñ kıl bastagan eki közi, - Cengiz'in ordu idare eden iki gözü,

Jolbarıs Supıtay men kökjal Jebe. - Kaplan Sabutay ile Bozkurt Cebe.

Cengiz Han'dan sonra Türkistan tarihindeki en büyük komutan Timurlenk'tir. Mağjan şiirinde Timur'u yeryüzüne ateş saçan bir mızrağa benzetir. Bugünkü Kazakistan'ın güneyinde bulunan ve eski adı Yesi, bugünkü adı Türkistan olan bu şehirdeki Ahmet Yesevi türbesi, Timur tarafından yaptırılmıştır⁹.

Ot şaşıp jer jüzine Aksak Temir, - Ateş saçarak yeryüzüne Aksak Timur,

Jarık etip öte şıkkın nayzağayday. - Şimşek gibi çakarak parlayıp gitmiş.

Yine Türkistan coğrafyasında ünlü gökbilimci Ulubey, meşhur tıp alimi İbni Sina ve Türk-İslam felsefesinin önde gelen isimlerinden Farabi gibi isimler de Mağjan'ın şiirinde zikredilen Türkistan büyükleri arasındadır. Bunlar arasında Ulubey'in, gökyüzüyle sırdaş olmuş nadir bir gökbilimci; Farabi'nin ise kemikler ve kurumuş hayvan bağırsaklarından yapılan tellerin kullanılmasıyla çalınan dombıra adındaki bir müzik aletinin ustası olduğunu bildirir.

Sırlaşkan üyde otırıp aspan-kökpen, - Yerde oturup gökyüzüyle sırdaş olmuş,

Bilgiş az jetken jüyrık Ulıbekke. - Ulubey'e denk alim az yetişmiştir.

Asıl kan - kasiyetti Türk kanı, - Mukaddes olan Türk kanı, asil kandır,

Sol kanna - İbn Sina Äbuvğali. - Ebu Aliyyü'l İbni Sina o kandandır,

⁹ Efsaneye göre Timur ordularıyla beraber Yesi (Türkistan) şehrinden geçerken aniden bir rüzgar çıkar ve Timur'un şapkası yere düşer. Timur eğilir ve şapkasını yerden alır. Sonra kendisinin o şapkası yerden almaması gerektiği halde neden eğilerek yerden aldığına bir anlam veremez. Fakat tam şapkasını aldığı yerde mezara benzer bir de tümsek görür ve bunun bir mezar yeri olduğunu anlar. Akşam ordusuyla burada geceler. Uyurken rüyasında evliya bir zat görür ve o zat Timur'dan tam o mezarın olduğu yere kendisine bir türbe yaptırmasını söyler. Timur'un rüyasına giren o zat, Ahmet Yesevi hazretleridir. Bu rüya üzerine Timur seferden döner dönmez o mezarın olduğu yere bugünkü Türkistan şehrindeki türbeyi yaptırır.

Türkiñ kim kemikken muzıkasın, - Türk müziğinin değerini kim düşürmüş?
Farabi toğız işekti dombirasın. - Farabî dokuz telli dombirasını,

Mağjan bir zamanlar Türkistan'da ömür süren kendi halkının yani Kazak hanlarından Kasım, Nazar, Esim, Tavke, Abılay ve Kenesarı Hanların isimlerini de Türkistan şiirinde anmaktadır. Bu hanlardan Kasım Han'ın Turan topraklarının birçok yerini doğru törelere göre idare ettiğini, Nazar Han'ın çok adaletli bir han olduğunu, Esim Han'ın Kazakların efsanevi önderi Alaş'ın yolundan ayrılmadığını, Tavke Han'ın ise meşhur Kültöbe Kurultayı'nı topladığını belirtir. Yine ünlü Kazak hanlarından Abılay Han'ın Turan topraklarında huzur bulduğunu, bozkurta benzeyen Kenesarı Han'ın Türkistan topraklarında yattığını aşağıdaki dizlerinde dile getirir:

Қазақтың қасқа жолды Қасым Ҳаны, - Kazak'ın doğru töreli Kasım Hanı
Turanniñ talay jerin biylep turğan. - Turan'ın birçok yerini idare etmiş.
Ädil Һан аз болadı Nazardayın, - Nazar Han gibi adaletli han az bulunur,
Алаşқа Esim Һанның жолы dayın. - Alaş için Esim Han'ın töresi hazırdır.
Тәwкеdey данышпан Һан курған екен, - Tavke gibi bilge bir han toplamış,
Basında Kültöbeniñ қuriltayın. - Költöbe'nin başında kurultayını.
Turanniñ topırağında tınıştıқ tapқан, - Turan'ın toprağında huzur bulan,
Алаштың арстаны - Abılay eri... - Alaş'ın arslanı - Yiğit Abılay'ı...
Turanniñ topırağın қуçıp jatır, - Turan'ın toprağını kucaklamaktadır,
Keşegi erdiñ eri kökjal Kene, - Dünkü yiğitler yiğidi Bozkurt Kenesarı.
Kene men Abılaydyñ jolın қuwmay, - Kenesarı ile Abılay'ın yolunda gitmeden,
Japanda jayıluwdıñ мәni қalay? - Issız ovalarda konup göçmenin ne anlamı

var?

En sonda Türkistan'da hüküm süren ve kendi halkından olan Kazak hanlarının isimlerini zikrettikten sonra eğer bu hanların yolunda olunmazsa o zaman bu topraklardaki var olmanın da, buradaki hayatın da bir anlamı olmadığını söyler. Yani bu topraklara tarihiyle coğrafyasıyla asıl anlam kazandıran şey eski atalarından bu yana gelmekte olan Türk töre, örf ve adetleriyle gelenek ve görenekleridir. Bunlar Türkistan halkını geçmişten geleceğe taşıyan vaz geçilmez unsurlardır.

Sonuç

Bugüne kadar Kazak millî şiirinde Mağjan'ın seviyesine çıkabilen başka bir şair olmamıştır. Kazak şiirinde erken denebilecek yaşlarda tanınan Mağjan, özellikle millî konularda yazmış olduğu şiirlerindeki samimiyetiyle herkes tarafından büyük bir takdirle karşılanır. O kendi çağdaşı olarak da kabul edebileceğimiz Özbek şair Abdülhamit Çolpanla birlikte "İki Türkistan Şairi" olarak edebiyat tarihine geçmişlerdir.

Mağjan şiirlerini hangi konuda yazarsa yazsın öne çıkan en büyük özelliği şiirlerindeki içtenlik ve lirizmdir. Onun bu içtenliği ve duygusallığı Türkistan adlı şiirinde de görülür. Mağjan, Türkistan demekle bugün Orta Asya olarak bilinen bir coğrafyayı kastetmektedir. Bu isimlendirme günümüzde sadece Çin'in doğusundaki çoğunlukla Uygur Türklerinin yaşadığı Doğu Türkistan Özerk Bölgesi'nin adında kalmıştır. Bir de Güney Kazakistan'da eski adı Yesi olan bir şehre Türkistan adının verilmesi suretiyle bu adlandırma kullanılmaktadır.

Dünya coğrafya literatüründe Doğu Türkistan diye bir isimlendirme varsa; Batı, Kuzey ve Güney Türkistan şeklinde başka yer isimleri de olmalıdır. Eğer yoksa o zaman bu “Doğu Türkistan” adlandırmasının yapay olduğu ve aslında bir bütünün parçasını ifade ettiği anlaşılmaktadır. O bütün coğrafya, bugün bizlerin “Orta Asya” olarak bildiği ve önceden “Türkistan” veya eski İranlılarca “Turan” olarak da isimlendiren topraklardır. Mağjan’ın Türkistan şiirindeki bu coğrafya, Çin’in doğusundan Hazar Gölü kıyılarına; Güney Sibirya’dan da Özbekistan’ın güneyine uzanan geniş bir coğrafyayı kapsamaktadır. Bu coğrafyanın o bölgedeki Türkler arasındaki adı Türkistan’dır ve Mağjan şiirinin adını buradan almıştır.

Mağjan’ın yaşadığı dönemde böyle bir şiir yazmak ve Moskova idaresini karşısına almak büyük cesaret gerektiren bir iştir. Bize göre Mağjan’daki bu cesaretin kaynağı, onun kendi tarihine, coğrafyasına ve Türkistan’a olan bağlılığıdır.

Kaynakça

AKBAŞ, A. (2007). Mağcan Cumabayev, *Kardeş Kalemler Aylık Avrasya Edebiyat Dergisi*, Sayı: 2, s. 17-23.

KAPAĞAN, E. (2015). Kazak Şiirinde Tematik Değişmeler - Mağcan Cumabaev’in Şiirleri Örneğinde, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi - TÜBAR*, Sayı: XXXXVII, s. 190-218.

KOÇ, K., İŞİNA, A.; KORGANBEKOV, B. (2007). *Kazak Edebiyatı - Sovyet Dönemi ve Bağımsızlıktan Sonraki Kazak Edebiyatı*, 2. Cilt, İstanbul: IQ Kültür ve Sanat Yayıncılık.

TAMİR, F. (1993). *Mağcan Cumabayev Öleñderi* - Mağcan Cumabayev’in Şiirleri, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.

ÖZDEMİR, A. (2011). Büyük Kazak Şâiri Mağcan Cumabayev, *Atatürk Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 4, s.199-213.

“Алаш Алыптары - Мағжан Жұмабаев, Kazakistan RTRK, AK ve Inter Cinema TV Service, 2012, [https://www.youtube.com/watch?v=_EtZFeSJ5eo, (17 Ağustos 2013)]

“Дегдар - Мағжан Жұмабаев”, Studia AR Production, JSS, 2010, Erişim Adresi: [<https://www.youtube.com/watch?v=yTrt2mBNMhM>, (11 Ağustos 2013)]

Мағжан. Kazak SSR Televiziya және Radio Хабары Jönindegi Memleketтик Komiteti, Erişim Adresi: Kalila Film, 1990, [<https://ruclip.com/video/x6XRYaHCEIE/-kalilafilmkz.html>, (05 Ağustos 2012)]

Mağcan Cumabayoğlu. TRT Awaz - Türk Dünyasından İzler (Kazakça), Erişim Adresi: [<https://www.youtube.com/watch?v=goD6BkiJ8Xk> (12 Kasım 2013)].